

บทที่ 5

สรุปผลการศึกษาและข้อเสนอแนะ

5.1 สรุปผลการศึกษา

ในการผลิตเกษตรอินทรีย์ในจังหวัดเชียงใหม่มีการผลิตที่สำคัญอยู่ 2 ประเภท ประกอบด้วย การผลิตผักอินทรีย์ และการผลิตข้าวอินทรีย์ จากการศึกษาพบว่าพื้นที่ผลิตผักอินทรีย์ มีสัดส่วนที่สูงที่สุด คิดเป็นร้อยละ 60 ของพื้นที่เกษตรอินทรีย์ในจังหวัดเชียงใหม่ ส่วนใหญ่ตลาดที่จำหน่ายผลผลิตเกษตรอินทรีย์จะจำหน่ายตามตลาดนัดที่จัดขึ้นมาโดยองค์กรต่างๆ เพื่อจำหน่ายผลผลิตเกษตรอินทรีย์และการจำหน่ายตามสถานที่ราชการต่างๆ ซึ่งเกษตรกรอาจจะมาขายที่ตลาดเอง หรือขายให้กับพ่อค้าคนกลาง หรือตัวแทน เพื่อนำผลผลิตไปจำหน่ายยังแหล่งต่างๆ

จากการศึกษาการผลิตผักอินทรีย์ในพื้นที่ศึกษา พบว่า ส่วนใหญ่เกษตรกรปลูกผักอินทรีย์ในพื้นที่เพาะปลูกขนาดเล็ก เนื่องจากเกษตรกรเห็นว่าการปลูกผักอินทรีย์ต้องการความประณีตในการดูแลรักษามากกว่าการทำเกษตรทั่วไป ดังนั้นหากปลูกเป็นบริเวณกว้างเกษตรกรอาจดูแลไม่ทั่วถึง หรือต้องเสียค่าใช้จ่ายทางด้านแรงงานที่เพิ่มขึ้น เหตุผลและแรงจูงใจในการเปลี่ยนมาผลิตผักอินทรีย์ของเกษตรกรที่ดำเนินตลาดด้วยตนเองเกิดจากการเห็นว่ามีความปลอดภัย การตระหนักถึงอันตรายจากการใช้สารเคมีกำจัดศัตรูพืช การส่งเสริมจากผู้มีความรู้และนักวิชาการ และการขาดทุนจากการใช้สารเคมีในกระบวนการผลิตตามลำดับ ส่วนเกษตรกรที่ดำเนินตลาดแบบมีพันธะสัญญาเกิดจากการส่งเสริมจากผู้มีความรู้และนักวิชาการ การตระหนักถึงอันตรายจากการใช้สารเคมีกำจัดศัตรูพืช และการเห็นว่ามีการตลาดที่ดีตามลำดับ

เมื่อพิจารณาแยกตามช่องทางการจำหน่ายที่เกษตรกรจัดการด้วยตนเอง และการจัดการแบบมีพันธะสัญญา พบว่าเกษตรกรที่ดำเนินการตลาดด้วยตนเอง ส่วนใหญ่จะมีความยั่งยืนของการปลูกผักอินทรีย์มากกว่าเกษตรกรที่ดำเนินการตลาดแบบมีพันธะสัญญา เนื่องจากมีจำนวนปีของการผลิตผักอินทรีย์เฉลี่ยมากกว่า แต่อย่างไรก็ตามทั้งสองกลุ่มก็มีสัดส่วนของเกษตรกรรายใหม่ที่หันมาปลูกผักอินทรีย์เพิ่มมากขึ้นด้วย นอกจากนี้ยังพบว่าเกษตรกรที่จัดการตลาดด้วยตนเองมีความหลากหลายในการบำรุงดินมากกว่าเกษตรกรที่ดำเนินการตลาดแบบมีพันธะสัญญา ทั้งนี้เนื่องมาจากการควบคุมดูแลของพ่อค้าคนกลางที่กำหนดไว้เพื่อให้ง่ายต่อการจัดการ และควบคุมดูแล ในส่วนของการควบคุมและกำจัดศัตรูพืชพบว่า เกษตรกรที่จัดการตลาดแบบมีพันธะ

สัญญาที่มีความหลากหลาย และความมั่นใจที่จะทดลองเทคโนโลยีใหม่ๆ มากกว่า เนื่องจากการรับรู้ข้อมูลข่าวสารจากพ่อค้าคนกลาง และความมั่นใจในราคาที่จะได้รับ และการมีตลาดรองรับผลผลิตที่แน่นอน

ผลการศึกษาด้านทุนและผลตอบแทนจากการผลิต และการตลาดผักอินทรีย์พบว่า เกษตรกรที่ดำเนินการตลาดด้วยตนเองมีต้นทุนการผลิตต่อหน่วยของผักสลัด สูงกว่าผักอื่นๆ และมีต้นทุนการตลาดต่อหน่วยของกะหล่ำปลี สูงกว่าผักอื่นๆ ส่วนในกลุ่มเกษตรกรที่ดำเนินการตลาดแบบมีพันธะสัญญามีต้นทุนการผลิตต่อหน่วยของผักสลัดสูงกว่าผักอื่นๆ และพ่อค้าคนกลางมีต้นทุนการตลาดต่อหน่วยของกะหล่ำปลีสูงกว่าผักอื่นๆ

เมื่อเปรียบเทียบ 2 ระบบที่มีการดำเนินการตลาดแตกต่างกัน พบว่าระบบที่มีการจัดการตลาดด้วยตนเองมีต้นทุนการผลิตที่ต่ำกว่า แต่มีต้นทุนการตลาดที่สูงกว่าระบบที่มีการจัดการตลาดแบบทำพันธะสัญญา เนื่องจากในระบบที่มีการจัดการตลาดแบบทำพันธะสัญญา จะจัดการกับผลผลิตแต่ละครั้งในปริมาณมาก จึงเกิดการประหยัดต่อขนาด

เมื่อพิจารณาระบบที่มีการจัดการตลาดแบบทำพันธะสัญญา ซึ่งมีผู้มีส่วนได้ส่วนเสียในระบบ 2 ฝ่าย ได้แก่ เกษตรกรที่ดำเนินการตลาดแบบมีพันธะสัญญา และพ่อค้าคนกลาง พบว่าเกษตรกรมีต้นทุนการผลิตสูงกว่าต้นทุนการตลาดของพ่อค้าคนกลาง

ในการเปรียบเทียบความแตกต่างของต้นทุนการผลิต และต้นทุนการตลาดของทั้ง 2 ระบบ โดยการทดสอบค่าทางสถิติ พบว่าต้นทุนการผลิตกะหล่ำปลีและผักสลัดของทั้งสองระบบมีความแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญ ที่ระดับ 0.05 และต้นทุนการตลาดของกะหล่ำปลีและผักข่าโยเด็ของทั้งสองระบบมีความแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญ ที่ระดับ 0.05

ผลการศึกษาผลตอบแทนการผลิตผักอินทรีย์ พบว่า ผักข่าโยเด็ และผักคะน้า เป็นผักที่ให้กำไรจากการผลิตสูงสุด และผักสลัดเป็นผักที่ให้ผลตอบแทนจากการผลิตต่ำที่สุดในกลุ่มเกษตรกรที่ดำเนินการตลาดด้วยตนเอง ส่วนผักข่าโยเด็และผักสลัดเป็นผักที่มีกำไรจากการผลิตสูงสุด และผักนึ่งมีกำไรจากการตลาดต่ำที่สุดในกลุ่มเกษตรกรที่ดำเนินการตลาดแบบมีพันธะสัญญา ผลจากการดำเนินการตลาดพบว่า พ่อค้าคนกลางในระบบที่มีการจัดการตลาดแบบทำพันธะสัญญา มีกำไรจากผักข่าโยเด็สูงสุด และมีกำไรจากกะหล่ำปลีต่ำที่สุด เนื่องจากมีมูลค่าความเสียหายที่เกิดจากการดำเนินการตลาดค่อนข้างสูง แต่มีราคาขายที่ตลาดค่อนข้างต่ำ

หากมองในภาพรวมโดยรวมผลตอบแทนจากการผลิต และผลตอบแทนจากการตลาดเข้าด้วยกัน เพื่อพิจารณาการกระจายรายได้สู่สังคมของแต่ละระบบ พบว่าระบบที่มีการจัดการตลาดแบบมีพันธะสัญญา มีอัตราผลตอบแทนต่อการลงทุนต่อหน่วยในการผลิตผักสลัดและผักข่าโยเด็

สูงกว่าระบบที่มีการจัดการตลาดด้วยตนเอง ส่วนในการผลิตผักคะน้า ผักบุ้ง ผักกาดกวางตุ้ง และกะหล่ำปลี ระบบที่มีการจัดการตลาดด้วยตนเองกลับมีผลตอบแทนที่สูงกว่า

จากการวิเคราะห์สัดส่วนผลตอบแทนต่อต้นทุน (B/C Ratio) พบว่าเกษตรกรจากทั้งสองระบบ และพ่อค้าคนกลาง ไม่มีผู้ใดขาดทุนจากการดำเนินการผลิต และการตลาดเลย แต่อาจจะมีผลตอบแทนมากน้อยแตกต่างกันไป เมื่อพิจารณาแยกตามผู้มีส่วนได้ส่วนเสียในระบบ พบว่าเกษตรกรที่จัดการตลาดด้วยตนเองได้รับผลตอบแทนจากผักขายได้สูงที่สุด รองลงมาได้แก่ ผักคะน้า และผักบุ้ง ตามลำดับ ส่วนเกษตรกรที่ดำเนินการตลาดแบบมีพันธะสัญญาได้รับผลตอบแทนจากผักขายได้มากที่สุด รองลงมาได้แก่ ผักสลัด และผักกาดกวางตุ้งตามลำดับ เมื่อพิจารณาผลตอบแทนของพ่อค้าคนกลางพบว่าได้รับผลตอบแทนจากผักขายได้มากที่สุด รองลงมาได้แก่ ผักคะน้า และผักสลัด ตามลำดับ แต่เมื่อเปรียบเทียบค่าสัดส่วนผลตอบแทนต่อต้นทุนพบว่าเกษตรกรที่ดำเนินการตลาดเองทั้งหมดกับเกษตรกรที่ดำเนินการตลาดแบบมีพันธะสัญญามีความแตกต่างกันไม่มากนัก ดังนั้นถ้าเกษตรกรไม่มีเวลา ไม่สะดวกที่จะดำเนินการตลาดเองอาจจะเนื่องด้วยข้อจำกัดต่างๆ หรือคิดว่าตนเองไม่มีความถนัดในการดำเนินการตลาดด้วยตนเอง ก็อาจจะเลือกดำเนินการตลาดแบบมีพันธะสัญญาได้ แต่การเลือกระบบนี้จะไม่มีความยั่งยืนในระยะยาว เกษตรกรจะไม่สามารถยืนหยัดอยู่ได้ด้วยตนเอง ถ้าหากเกษตรกรที่ดำเนินการตลาดด้วยตนเองสามารถลดต้นทุนการผลิตและต้นทุนการตลาดได้อีก และมีการรวมตัวกันเป็นกลุ่มผู้ผลิตผักอินทรีย์ที่มีความเข้มแข็งน่าจะมีอำนาจการต่อรองที่ดีกว่าและมีความยั่งยืนในการดำเนินการในระยะยาว

ในการศึกษาการแบ่งผลประโยชน์ในระบบการผลิตผักอินทรีย์ ซึ่งจะพิจารณาเฉพาะระบบที่มีการจัดการตลาดแบบมีพันธะสัญญา เนื่องจากมีผู้มีส่วนได้ส่วนเสียมากกว่าหนึ่งฝ่าย พบว่าการแบ่งผลประโยชน์ในสถานการณ์จริงมีค่าต่ำกว่าการแบ่งผลประโยชน์ในอุดมคติซึ่งเป็นการแบ่งผลประโยชน์ตามสัดส่วนของการลงทุน ซึ่งพบว่าพ่อค้าคนกลางจะได้รับการแบ่งผลประโยชน์มากกว่าที่ควรจะเป็น หรืออาจกล่าวได้ว่าได้รับการแบ่งผลประโยชน์มากกว่าสัดส่วนของการลงทุน แต่อย่างไรก็ตามพบว่าผักบุ้ง ผักกาดกวางตุ้ง และกะหล่ำปลี มีการแบ่งผลประโยชน์ในสถานการณ์จริงใกล้เคียงกับการแบ่งผลประโยชน์ในอุดมคติ ส่วนผักคะน้า ผักสลัด และผักขายได้มีการแบ่งผลประโยชน์ในสถานการณ์จริงกับการแบ่งผลประโยชน์ในอุดมคติก่อนข้างมาก จากการศึกษาพบว่าโดยเฉลี่ยแล้วในสถานการณ์จริงเกษตรกรจะได้รับการแบ่งผลประโยชน์ร้อยละ 50 แต่หากการแบ่งผลประโยชน์เป็นธรรมเกษตรกรควรจะได้รับแบ่งผลประโยชน์โดยเฉลี่ยร้อยละ 70 ซึ่งเป็นไปตามสัดส่วนการลงทุน

นอกจากนี้ผู้วิจัยยังได้นำการแบ่งผลประโยชน์ในอุดมคติมาเป็นเกณฑ์ในการหาราคาที่เหมาะสมในอุดมคติที่ควรเกิดขึ้น พบว่า หากพ่อค้าคนกลางต้องการขายที่ราคาเดิม พ่อค้าคนกลางจะต้องเพิ่มราคาซื้อที่ฟาร์มให้แก่เกษตรกรจึงจะทำให้ระบบมีการแบ่งผลประโยชน์ที่เป็นธรรมมากขึ้น โดยที่พ่อค้าคนกลางสามารถปรับราคาของผักคะน้าและผักชวยไต่ และผักสลัดให้กับเกษตรกรเพิ่มขึ้นได้ถึงร้อยละ 15-18 ของราคาที่เกษตรกรได้รับจริงตามลำดับ และหากเกษตรกรได้รับราคาซื้อที่ฟาร์มเท่าเดิม พ่อค้าคนกลางจะต้องลดราคาขายที่ตลาดลง ในผักคะน้าและผักชวยไต่ พ่อค้าคนกลางสามารถลดราคาได้มากที่สุดถึงร้อยละ 15 ของราคาซื้อขายจริงในตลาด การปรับราคาในระดับดังกล่าวมานี้ยังคงทำให้พ่อค้าคนกลางได้รับกำไรปกติและยังสามารถขยายตลาดได้ขายผลผลิตได้มากขึ้น ซึ่งจะเป็นผลดีต่อระบบโดยรวม นั่นคือผู้บริโภคได้ซื้อสินค้าในราคาที่ถูกลง เกษตรกรได้รับราคาที่สูงขึ้น ส่วนพ่อค้าคนกลางถึงแม้จะได้รับผลตอบแทนต่อหน่วยที่ลดลง แต่ก็ยังสามารถขยายตลาดได้และขายผลผลิตได้มากขึ้น แต่หากในกรณีที่ต้องเพิ่มราคาขายที่ตลาดและพ่อค้าคนกลางไม่ต้องการขึ้นราคา เพราะกลัวที่จะเสียส่วนแบ่งการตลาดให้กับคู่แข่ง พ่อค้าคนกลางก็จะสามารถหาทางลดต้นทุนการดำเนินการแทนได้ ซึ่งจะทำให้พ่อค้าคนกลางได้รับการแบ่งผลประโยชน์ที่เกิดขึ้นจริงในระบบเพิ่มขึ้น

ผลจากการสังเคราะห์ข้อมูลที่ได้มาจากการสัมภาษณ์พบว่าเกษตรกรที่ดำเนินการตลาดด้วยตนเอง และเกษตรกรที่ดำเนินการตลาดแบบมีพันธมิตรมีจุดแข็งและจุดอ่อนจากการดำเนินการแตกต่างกันไป เกษตรกรที่ดำเนินการตลาดด้วยตนเองมีอิสระในการวางแผน และจัดการด้านการผลิตเพื่อกำหนดชนิดและปริมาณผักที่จะออกสู่ตลาด และยังได้รับราคาที่สูงกว่าเกษตรกรที่ดำเนินการตลาดแบบมีพันธมิตรเนื่องจากเป็นการจำหน่ายผักอินทรีย์จากเกษตรกรสู่ผู้บริโภคโดยตรง ไม่ต้องผ่านพ่อค้าคนกลาง แต่เกษตรกรต้องหาตลาดเองและต้องแบกรับความเสี่ยงที่เกิดขึ้นจากการดำเนินการตลาดเองทั้งหมด อาทิเช่น ผลผลิตที่ตกเกรด ผลผลิตส่วนที่เสียหายจากการตกแต่งเพื่อเตรียมจำหน่าย ผลิตที่เสียหายจากการขนส่งและผลผลิตที่เหลือจากการจำหน่าย ในขณะที่เกษตรกรที่ดำเนินการตลาดแบบมีพันธมิตรจะได้รับราคาประกันจากพ่อค้าคนกลาง ซึ่งได้ตกลงกับเกษตรกรเอาไว้ก่อนที่จะทำการผลิตและสัญญาว่าจะมารับซื้อผลผลิต ถึงแม้ว่าราคาพ่อค้าคนกลางรับซื้อจากเกษตรกรจะเป็นราคาที่ต่ำกว่าท้องตลาด แต่เกษตรกรที่ดำเนินการตลาดแบบมีพันธมิตรก็ไม่ต้องแบกรับความเสี่ยงที่เกิดจากการดำเนินการตลาด ไม่ต้องไปเสียเวลาไปหาตลาดและนั่งจำหน่ายผลผลิตเอง แต่แผนการผลิตจะต้องขึ้นอยู่กับพ่อค้าคนกลาง พ่อค้าคนกลางจะเป็นผู้ระบุว่าตลาดต้องการผลผลิตชนิดใด เกษตรกรจะขาดอิสรภาพในการตัดสินใจ ในส่วนของพ่อค้าคนกลางจะต้องแบกรับความเสี่ยงที่เกิดขึ้นจากการดำเนินการตลาด อาทิเช่น ความเสียหายจากการขนส่ง การเก็บรักษาและการคัดเกรด เนื่องจากผักเป็นสินค้าที่เน่าเสียง่ายไม่สามารถเก็บรักษาได้

เกิน 2-3 วัน พ่อค้าคนกลางจึงมีความเสี่ยงในการจัดการผลผลิต แต่พ่อค้าก็ได้รับประโยชน์จากการทำพันธะสัญญา กล่าวคือมีความหลากหลายของผลผลิตที่ออกสู่ตลาด เนื่องจากมีเครือข่ายของเกษตรกรจำนวนมากและมีผลผลิตออกสู่ตลาดในปริมาณที่ค่อนข้างแน่นอน ส่วนเหลือของการตลาดหรือความแตกต่างของราคาที่ได้รับซื้อจากเกษตรกรและราคาที่ขายได้ที่ตลาดที่พ่อค้าคนกลางได้รับนั้นค่อนข้างมาก แต่นั่นก็คือส่วนที่พ่อค้าคนกลางคาดหวังว่าจะช่วยชดเชยความเสียหายที่เกิดจากการดำเนินการและความเสี่ยงที่เกิดขึ้น

5.2 ข้อเสนอแนะ

- ในการศึกษาครั้งนี้เป็นการศึกษาด้านทุนและผลตอบแทนของฝักริษีแบบคณะกรรมการในการศึกษาครั้งต่อไปควรมีการศึกษาเจาะลึกแยกตามเกรดและคุณภาพของผลผลิต ซึ่งจะช่วยให้ทราบผลการดำเนินการได้ชัดเจนมากขึ้น

- ในกรณีฝักริษีที่เกษตรกรหรือพ่อค้าคนกลางได้รับการแบ่งผลประโยชน์มากกว่าที่ควรจะเป็น ควรจะมีการปรับราคาที่ได้รับให้ลดลง ส่วนในฝักริษีที่เกษตรกรหรือพ่อค้าคนกลางได้รับการแบ่งผลประโยชน์ต่ำกว่าที่ควรจะเป็น ควรจะมีการปรับราคาที่ได้รับให้สูงขึ้น หรืออาจหาทางลดต้นทุนการดำเนินการลง จะช่วยทำให้การแบ่งผลประโยชน์วิ่งเข้าใกล้การแบ่งผลประโยชน์ที่เป็นธรรมมากขึ้น

- ในส่วนต้นทุนการตลาดพบว่ามีส่วนต้นทุนค่าขนส่ง และต้นทุนความเสียหายที่เกิดจากการดำเนินการค่อนข้างสูง จึงส่งผลทำให้ผลตอบแทนที่ผู้มีส่วนได้ส่วนเสียได้รับค่อนข้างต่ำ ดังนั้นหากมีการรวมกลุ่มกันดำเนินการ หรือรวบรวมผลผลิตจากเกษตรกรเป็นเครือข่าย จะทำให้เกิดการประหยัดต่อขนาด และลดต้นทุนค่าขนส่งต่อหน่วยได้ ส่วนการจัดให้มีการรับซื้อสินค้าโดยให้ราคาตามคุณภาพสินค้าจะทำให้เกษตรกรมีแรงจูงใจในการจัดการเพื่อเพิ่มคุณภาพของผลผลิต และทำให้สัดส่วนของผลผลิตที่เสียหายมีปริมาณที่ลดลง

- ผลการศึกษาพบว่าโดยเฉลี่ยแล้วการแบ่งผลประโยชน์ที่เกิดขึ้นจริงในระบบที่ดำเนินการตลาดแบบมีพันธะสัญญา มีค่าใกล้เคียงกับการแบ่งผลประโยชน์ในอุดมคติหรือเป็นธรรม ดังนั้นหากเกษตรกรไม่มีเวลา และไม่ต้องการแบกรับค่าใช้จ่ายในการดำเนินการตลาด หรือแบกรับความเสียหายที่อาจเกิดจากการดำเนินการตลาด เกษตรกรก็สามารถเลือกดำเนินการตลาดในระบบที่มีการทำพันธะสัญญา แต่อาจจะได้รับผลตอบแทนที่ไม่สูงนัก และหากเกษตรกรมีการรวมกลุ่มกันอย่างเข้มแข็ง มีความรู้และความชำนาญ ตลอดจนมีทุนและเวลามากพอ ก็สามารถดำเนินการตลาดด้วยตนเองได้ ซึ่งเกษตรกรสามารถที่จะตั้งราคาเองได้ อาจจะได้รับผลตอบแทนที่สูงกว่าและต้องการที่จะพึ่งตนเองให้สามารถยืนหยัดอยู่ในระบบได้อย่างยั่งยืนในระยะยาว แต่ก็ต้องแลกกับค่าเสียเวลาและแบกรับความเสียหายที่อาจเกิดจากการดำเนินการตลาดเอาไว้อีก